

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,— per jaar, voor België f 6,—.
Losse nummers f 0,25.

SINDS 1948 ONGEWIJZIGD

In 1948 verscheen het „Woord van de Week” en wel in de meest eenvoudige vorm. Sinds dat jaar is er al heel wat gebeurd, te veel om hier in kort bestek te vermelden. Wel kunnen wij enige gebeurtenissen noemen die het bestaan van dit orgaan hebben beïnvloed.

Na een aantal jaren alleen de radiolezing van zondagochtend te hebben gepubliceerd werden in 1959 en volgende jaren ook andere uitzendingen opgenomen. Hierdoor werd de omvang groter.

De stichting van de Luisterkring bracht in 1959 een groot aantal nieuwe abonné's en wij hebben in die tijd de heer Van Hulst bereid gevonden een cursief te verzorgen, dat bij onze lezers zeer in de smaak is gevallen. Later kwam de rubriek Invloedrijken, die, naar wij uit de reacties kunnen opmaken, ook zeer veel opgang maakt. Daarnaast wordt nu ook al weer enkele ja-

ren, regelmatig aandacht besteed aan gebeurtenissen, die voor de humanistische organisaties van veel belang zijn.

Ondanks de uitbreiding, de grotere zorg voor de opmaak, de betere papiersoort en de grote prijsstijgingen is de abonnementsprijs sinds 1948 ongewijzigd gehandhaafd te weten f 4,— per jaar. Op zichzelf is dit een prestatie waar wij trots op zijn.

U voelt wel, dat het ons daarom bijzonder spijt deze prijs nu niet meer te kunnen handhaven. De jaarlijkse verliezen worden te groot en wij kunnen dat niet meer verantwoorden.

Hoewel wij begrijpen, dat de prijsverhoging tot f 5,50 voor velen moeilijk is, hopen wij dat u uw abonnement handhaaft. Wij zijn u daarvoor bij voorbaat zeer erkentelijk, omdat het voor ons een steun zal zijn om op de eenmaal ingeslagen weg voort te gaan.

De redactie.

UIT HUMANISTISCH OOGPUNT

De voortzetting van het Vaticaans Concilie is niet een zaak van uitsluitend rooms-katholiek belang. Het is óók wereldnieuws, en terecht hebben allerlei kranten verslaggevers naar Rome gestuurd. Maar het is méér dan nieuws: deze grote behoefte van de moderne mensheid, snel bevredigd, snel vergeten. Het concilie is een zaak van enorme, duurzame invloed, natuurlijk allereerst op de katholieke kerk en de katholieke gelovigen zelf; maar juist voorzover deze hun isolement verbreken, óók op alle anderen, op heel de anders-denkende buitenwereld. Niet voor niets heet het laatste van de zeventien onderwerpen: „Over de werkzame tegenwoordigheid van de kerk in de wereld van vandaag”. Indien de kerk geen enkele invloed uitoefende, behalve op haar theologisch terrein en bij haar aanhangers, dan zou men haar met zeker recht en tot op zekere hoogte

over het hoofd kunnen zien. Maar wanneer men zich herinnert hoe fel men haar vroeger haar sociaal conservatisme, haar starre verbondenheid met de behoudzieke burgerij heeft verweten; wanneer men weet — en ik denk nu aan het hevig betwiste toneelstuk „Der Stellvertreter” — hoe fel haar houding tegenover de dreigende tweede wereldoorlog en het opkomende anti-semitisme wordt gekritiseerd, dan kan men niet ontkennen dat de invloed, de macht ten goede of ten kwade, bijzonder hoog wordt aangeslagen, ongeacht of men zelf deel is van die kerk of niet. Wij hebben aan de bijzondere figuur van Paus Johannes kunnen zien, hoe veel één nersoon kan teweegbrengen in dit centraal georganiseerde instituut, en ver daarbuiten. Want wanneer is ooit in protestantse en zelfs joodse geloofsgemeenschappen voor een zieke paus gebeden? Maar nog veel duidelijker is het, dat een concilie in

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 6 oktober 1963

staat is voor een eeuw, zo niet voor eeuwen, de structuur en de ontwikkelingsgang van de katholieke kerk vast te leggen — of los te maken — eenvoudig omdat er tien, twintig pausen bestaan tegen één concilie. Ter vergelijking mag men denken aan de macht van individuele vorsten in verhouding tot de bovenindividuele macht van de grondwet. Het beroemde concilie van Trente, juist vierhonderd jaar geleden beëindigd, was het 19de in de geschiedenis van de roomse kerk. Het twintigste kwam in 1869 bijeen, d.w.z. 306 jaar later. Het 21ste vergadert nu. En wat dit ook zal besluiten, het is al wel duidelijk dat de contra-reformatie die in Trente haar grootste krachtsontplooiing vond, defitief is afgesloten — na vier honderd jaar!

In zijn grote rede van de vorige zondag heeft de paus een aantal dingen gezegd, die de moeite waard zijn om er wat langer bij stil te staan, juist voor ons als humanisten. Natuurlijk moet ik afgaan op kranteverslagen, maar de samenvattingen zien er betrouwbaar genoeg uit, vooral omdat iedere krant een aantal markante punten als blikvangers heeft gebruikt.

Allereerst is er dan de duidelijke poging om de andere christelijke kerken, trouwens voor het allereerst als waarnemers toegelaten, als mede-christelijk te erkennen, zij het ook niet zó zuiver als de katholieke kerk zelf. Paus Paulus heeft zelfs openlijk vergiffenis gevraagd, indien de katholieke kerk andere christelijke kerken mocht hebben miskend of gegriefd. Men zal lang moeten zoeken om een vergelijkbare pauselijke uitspraak te vinden, en zeker hebben Luther of Calvin die nooit uit pauselijke mond gehoord. Maar met een verwijzing naar het verleden, naar de Inquisitie die tienduizenden „kettters” het leven heeft gekost en naar banvloeken van pauselijke voorgangers uit alle eeuwen, maakt men er zich te gemakkelijk van af. Het gaat niet om gisteren, het gaat om vandaag, en morgen. Het zou immers de levensomstandigheden van protestanten in Spanje, in Columbia, zelfs in Brabant en Limburg — overal ter wereld waar niet-roomse mensen moeten leven temidden van een roomse meerderheid — beslissend verbeteren indien de paus, indien het concilie, ditmaal de verdraagzaamheid *principieel* zou aanvaarden, funderen en aanbevelen. Want verdraagzaamheid is heel mooi in de mond van een minderheid die haar zelf nodig heeft; maar wezenlijke waarde heeft ze alleen in de daden van een meerderheid die er ook anderen mee dient!

En het pijnlijke in deze pauselijke rede is nu, dat voor de verdraagzaamheid onmiddellijk weer een nieuwe afgrenzing bepaald wordt. Vroeger betrof de tegenstelling: rooms-protestant. Waar de roomsen de macht hadden, had een protestant vrijwel geen leven. En omgekeerd. Nu echter is het duidelijk, dat roomsen en protestanten beiden als christenen grotendeels elkaars gelijke zijn: in tegenstelling tot de niet-christen, en ergst van al, de atheïst. Want zó is kennelijk de hiërarchie van de pauselijke waardering: superieur zijn de roomse christenen, daarmee verwant de niet-roomse christenen, daarmee ook nog enigermate verwant de godsdienstige niet-christenen; en inferieur en gevaarlijk alles wat ongodsdienstig is.

Nu is het niet zo verwonderlijk dat men de

aanhangers van z'n eigen levensbeschouwing min of meer als een bijeen-behorende groep ervaart, afzonderlijk van de rest en zelfs min of meer daartegenover. In een wereld van drie miljard mensen, waarvan de grote meerderheid niet tot enige christelijke kerk behoort, moet iedere christen de grenslijn rondom het gehele christelijke, en zelfs rondom het gehele christelijke-plus-joodse dus bijbelse gebied, als wezenlijk beschouwen. Die situatie is volkomen nieuw. Zeker, in de wereldgeschiedenis heeft het christendom zich moeten meten met de Islam: omstreeks 800 stonden de Mohammedanen bij de Pyreneeën en het heeft tot 1492 geduurd voor ze gewapenderhand uit Spanje verdreven waren. Maar al in 1453 was Byzantium, was Constantinopel gevallen en rukten de Turken op in de richting van Wenen, dat dan ook meer dan eens door hen bedreigd is. Vandaag is het Mohammedanisme in Europa geen gevaar meer voor de Christenheid, zeker; maar vandaag is Europa ook niet meer de wereld, en dat is heel wat belangrijker. Nu het koloniale tijdvak voorbij is, nu de onderdrukte rassen geëmancipeerd zijn en alleen enkele hardleerse blanken nog niet, nu dozijnen jonge staten uit Azië en Afrika vrijelijk deelnemen aan de debatten in de Verenigde Naties en mee beslissen over het lot van de wereld, is het katholicisme, is heel het christendom geen alles-beheersende factor meer. En wanneer dit nu de innerlijke conflicten wat vermindert of althans verminderen wil, is dat onder de geschetste omstandigheden nog zo onbegrijpelijk niet. Maar het lost in wezen niets op, men kan ook zeggen: het komt in wezen te laat. Want als men uit wijsheid, uit ootmoed, en uit begrip voor de nieuwe situatie eindelijk tot enige christelijke zelfherziening komt en zelfs tot meerdere christelijke eenheid, is de dialoog met de buiten-christelijke rest van de wereld er nog niet gemakkelijker op geworden. En die rest is groter, is veel méér dan de helft, al lijkt dat misschien niet zo voor wie altijd in Rome of Londen, in Genève of Amsterdam woonachtig is. De toenadering van roomse, anglicaanse, lutherse, calvinistische, zwingliaanse, mennonitische en wat voor andere christenen meer, gesteld dat zo'n oecumenisch en erasmiaans streven zou slagen, vermindert de kloof niet die de christenen van de mohammedanen scheidt, en deze beide van de boeddhisten, enzovoort. Kloven scheiden nu eenmaal bergen, en kloven worden enkel gedempt door dat de bergen splijten en slijten. Dat is een proces van eeuwen, maar het gaat onophoudelijk door. Het openbaringsgeloof, van welke soort ook, is een berg, een vulkanische geestesvorming. En de wetenschappelijke, de menselijke benadering van alle vraagstukken ligt in eenvoudige, nederige arbeid, ligt in het dal. Met andere woorden: de werkelijke benadering — ik zeg bepaald niet: beantwoording — van de allergrootste levensvragen is in 1963 alleen mogelijk, wanneer men bereid is ALLE gegevens die de HELE mensheid bezit of meent te bezitten, onvoorwaardelijk en onbevooroordeeld in ogeschouw te nemen, te doordenken, te schiften en te verenigen. Daarbij behoren dan ook en bovenal de gegevens van de natuurwetenschappen, de allergrootste prestatie van de mensheid in heel haar ontwikkeling sinds de oertijd. En juist in dit opzicht

*Een wijs mens te zijn!
— Een mens in de zonneschijn —
Te wete' en te streven,
Met een wil toegerust,
Helder en welbewust —
Dát, dát same' is leven!*

C. S. Adama van Scheltema

heeft de Paus iets gezegd dat recht tegen onze opvattingen ingaat en moeilijk onweer-sproken kan blijven. Ik citeer nu letterlijk de slotalinea van een der kranteverslagen: „Paus Paulus noemde het atheïsme een van de grote kwalen van deze tijd. Het brengt ontwrichting van de geestelijke, morele en sociale orde met zich mee, zo meende hij; terwijl het licht van de natuurwetenschap groter werd, viel er duisternis over de kennis van God en dus over de ware kennis van de mens”.

Natuurlijk is zo'n zin geen letterlijke vertaling van het latijnse origineel, maar de keuze van het woordje „terwijl” kan moeilijk worden verbeterd. Want al is wellicht bedoeld: enerzijds, anderzijds, veel opmerkelijker is die term in de oorspronkelijke betekenis van: in dezelfde tijd dat. Inderdaad immers is de opkomst van de moderne natuurwetenschap de grote oorzaak van de spanningen in de christelijke kerken, die hun middeleeuwse wereldbeeld met man en macht hebben vastgehouden tot het eenvoudig niet langer ging. Achtereenvolgens hebben de sterrenkunde, de aardkunde, de menskunde, de maatschappelijke en de zielkunde — van vóór Galilei via Darwin en Marx tot ná Freud — de plaats van de aarde in het heelal, de bestaansduur van de aarde, het ontstaan van het menselijk ras, de ontwikkeling van de menselijke samenleving en de structuur van de menselijke geest onbevooroordeeld en objectief onderzocht, en geheel anders verklaard dan de theologen ooit hadden gedaan. De stilstaande aarde tegenover de draaiende aarde, de geschapen mens tegenover de geëvolueerde mens, zijn daarvan de twee opmerkelijkste tegenstellingen, maar allerm minst de enige. Wie er de moeite voor neemt, kan een eindeloze reeks van controversen vinden, die voluit vijf eeuwen omspan, en nog doorgaat. Niemand kan ontkennen, dat de grote aantasting van het bijbelse mens- en wereldbeeld gekomen is en nog steeds komt van exact-wetenschappelijke zijde. Maar wie dit betreurt — en dat is ieders goed recht, al treurt de humanist niet mee — die maakt zich schuldig aan een hopeloze illusie, indien hij meent dat enige macht dit proces zou kunnen tegenhouden. Het wetenschappelijk denken is een wetmatig voortgaande beweging, de mensheid kan niet terug naar het niet-weten, zelfs niet naar het minder-weten, integendeel: talrijke dingen die nu nog alleen tot de kennis van de uiterst gespecialiseerde

onderzoekers behoren, zullen binnen vijf of tien jaar gemeengoed zijn van ontwikkelde leken, en talrijke dingen waar de hoogste deskundigen nu nog over piekeren en debatteren, zullen over vijf of tien jaar bewijsbaar zijn vastgesteld. De technische ommekeer waar heel de wereld in is opgenomen, is een onderdeel van deze voorgaande wetenschappelijke ontwikkeling, die alles en allen tot verandering dwingt zodra men de verstarring van het stenen tijdvak te boven is. Zolang de kerk, welke kerk dan ook, zich veroorlooft een vaste, onwrikbare, eeuwige mening te bezitten op enig punt dat ook valt onder het bereik van de wetenschap, is het uitgesloten dat de kerk het op den duur wint. De tragiek van die bedreigde toestand is duidelijk, ook voor velen in de kerk. Maar het is ook duidelijk dat het erkennen van deze tragiek er de humanist niet van kan weerhouden, de waarheid ontrent het heelal, de aarde, de mens, het leven en de dood allereerst te blijven zoeken langs de redelijke weg van de wetenschap. Moet dit dan atheïsme heten, het zij zo. Maar met welk recht kan de Paus beweren dan dit leidt tot ontwrichting van de geestelijke, morele en sociale orde? Bestaat er enig feitelijk bewijs, dat in streken met een dalend percentage kerkelijken en een stijgend percentage onkerkelijken de „geestelijke, morele en sociale orde” in toenemende mate wordt ontwricht? Kan men handtastelijk constateren, dat in gebieden waar de katholieke kerk oppermachtig is — of was — die drie ordes gaaf en goed aanwezig waren? Is het echt zo, dat Amsterdam, met een buitenkerkelijkheid die de helft van de bevolking omvat, in enig opzicht slechter, dommer, onzedelijker en gevaarlijker is dan bijvoorbeeld 's-Hertogenbosch of Maastricht? De hele opmerking, waarlijk niet nieuw he-laas, komt eigenlijk hierop neer, dat de christenen, individueel en collectief, beter zouden zijn dan de niet-christenen.

Maar nu van tweeën één: of de bewijzen daarvoor bestaan, bijvoorbeeld in rapporten en statistieken van psychiaters, sociologen, criminologen enzovoort, en dan zouden wij die bewijzen eindelijk wel eens willen zien en controleren. Of die bewijzen bestaan niet, en dan is deze opmerking niets anders dan een ontoelaatbaar hoogmoedige pretentie van de eigen groep, en een even ontoelaatbare verdachtmaking van de ongodsdienstige andersdenkenden — tweederangs-mensen, tweederangs-burgers.

De paus heeft de niet-roomse christelijke kerken om verontschuldiging gevraagd voor de miskenning en belediging die zij mogelijk hadden ondervonden. Dat is een hoopvol woord. Zó hoopvol, dat de buitenkerkelijke humanisten nu uitzien naar het uur, waarop eenzelfde pauselijke verontschuldiging eens zal uitgaan naar hén. —

G. STUIVELING

lezingen voor de radio

- zo. 13 okt. VARA 9.45 uur: J. P. Mazure: „Onkerkelijkheid en humanisme”.
- zo. 20 okt. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „Humanisme voor iedereen”.
- zo. 27 okt. VARA 9.45 uur: J. in 't Veld: „De ontwikkeling van het maatschappelijk werk”.
- zo. 3 nov. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

GEMEENSCHAPPELIJKE CULTUUR IN EUROPA?

Er zijn op het ogenblik in Nederland enige moeilijkheden met de aanpassing van de lonen en prijzen aan het Europese niveau. Deze kwestie zal wel spoedig tot het verleden behoren. En dan is de gelijkheid in Europa weer een stapje dichterbij gekomen. Zo gaan we met vallen en opstaan naar een verenigd Europa toe.

Bij sommige mensen bestaat de vrees, dat we in de toekomst niet alleen allemaal hetzelfde zullen verdienen en betalen, dus dezelfde welvaart zullen hebben, maar dat we dan ook hetzelfde zullen denken, dezelfde soort boeken zullen lezen, dezelfde soort films en toneelstukken zullen zien en dat in de openbare gebouwen en musea schilderingen zullen hangen in dezelfde stijl geschilderd. Kortom, dat we met het streven naar een verenigd Europa op weg zijn naar een gemeenschappelijkheid van cultuur. Andere mensen vinden dit juist mooi. Onlangs nog is van zeer hoge geestelijke kant ervoor gepleit, dat men in Europa allereerst tot een gemeenschappelijke cultuur moet proberen te komen en daarna tot een gemeenschappelijke economie.

De gedachte dat er een Europese cultuur moet komen, vind ik, als humanist, verwerpelijk. Er is nl. al eeuwenlang een Europese cultuur, duidelijk te onderscheiden b.v. van de oosterse cultuur. Het geestelijk leven, de kunst en het recht, om enkele gebieden te noemen, dragen een Europees karakter. Het is niet gemakkelijk te zeggen, waarin dat karakter bestaat en het is ook niet onveranderlijk. Wel weten we dat in de loop van de eeuwen de Europese cultuur steeds meer werd gekenmerkt door verscheidenheid, door de mogelijkheid dat ieder er op zijn eigen wijze scheppend werkzaam kan zijn en zodoende een bijdrage tot de cultuur kan leveren. Er bestaat niet meer, zoals in vroeger eeuwen het geval is geweest, één opvatting omtrent de wereld en het leven. De menselijke geest heeft in Europa zijn vrijheid veroverd en zijn onafhankelijkheid. Het gevolg is geweest dat de schoonste verscheidenheid van denken, van kunst en van geloof zich heeft geopenbaard. En die ontwikkeling gaat nog steeds voort. De mens blijkt onuitputtelijk in het maken van de meest gevarieerde vormen van schoonheid en waarheid. Het Europese tafereel van die scheppende activiteit is boeiender en bonter dan ooit. We zijn gelukkig heel ver weg van een en dezelfde stijl, een en hetzelfde voelen en denken en geloven. Gelukkig noem ik dat, want alleen op die manier kan de menselijkheid tot een meer volledige ontplooiing komen. En dat is toch hetgeen waarnaar ieder voor zijn deel streeft.

Wanneer er dus nu op aangedrongen wordt, dat de Europese cultuur gemeenschappelijker moet worden, bedoelt men daarmee iets anders dan wat die cultuur reeds is. Zij is een eenheid in verscheidenheid. Er ontwikkelt zich een steeds grotere variatie op de basis van enkele oeroude cultuurtradities. Er is niet meer eenzelfde beschouwing van de wereld en van het leven en omdat die er

niet meer is doet onze cultuur in de moderne tijd zo gevarieerd aan, is zij zo rijk aan ideeën, aan inspiraties, aan voorstellingen en verbeeldingen. En daardoor weer worden steeds nieuwe vergezichten geopend in de wetenschap en in de kunsten, daardoor ook is er een artistieke en een geestelijke bedrijvigheid die door levendigheid en variatie ons leven rijker en voller maakt dan ooit tevoren het geval is geweest.

We beseffen dit sterker als we vernemen hoe het geestelijke en het kunstzinnige leven steeds opnieuw aan banden wordt gelegd in de landen waar een gemeenschappelijke cultuur het ideaal is. Dat ideaal kan in onze tijd niet meer in vrijheid worden verworvelijkt. Want geestelijke en artistieke vrijheid betekenen verscheidenheid, betekenen de aanwezigheid van verschillende cultuuriidealën, betekenen nieuwe experimenten, nieuwe bewegingen, die op elkaar botsen of met elkaar harmoniëren en die elkaar inspireren tot een voortdurende activiteit in ontelbare richtingen, een onophoudelijke werkzaamheid van alle scheppende vermogens. Die verscheidenheid en die vrijheid kunnen alleen door een geestelijke dictatuur onder het juk van de gemeenschappelijkheid worden gebracht. En wat dat inhoudt aan verarming, aan schraalheid, aan cultuurverlies weten wij in de eeuw van Stalin en Hitler helaas al te goed.

Waarom ben ik als humanist een voorstander van de verscheidenheid in de Europese cultuur? Humanisme is een naam van een diepgewortelde kijk op de wereld en op de mens. Zo diep geworteld, dat het iets vanzelfsprekends is voor wie er deel aan heeft. Als ieder ander mens geeft ook de humanist zich niet telkens rekenschap van het feit, dat zijn kijk op de wereld en op de mens al zijn dagelijkse denken en doen doortrekt. Maar hij weet als vanzelfsprekend, dat mens te zijn iets anders is dan alle andere vormen van leven. Mens te zijn is zedelijke en geestelijke vermogens bezitten. Ieder individueel leven maar ook de geschiedenis van de mensheid als geheel is de werkzaamheid van die vermogens. En die werkzaamheid is vollediger naarmate zij in vrijheid plaats vindt. Het vrije denken, het in vrijheid scheppend arbeiden is het ware klimaat van de menselijkheid. En dat denken en die arbeid leiden niet steeds tot dezelfde resultaten. De menselijke geest is blijkbaar niet op uniformiteit aangelegd. Daarom moeten wij in het huidige Europa niet streven naar een gemeenschappelijke cultuur, want dat kan alleen maar betekenen dat we in dezelfde richting denken en geloven, dichten en schilderen en musiceren, kortom, in eenzelfde geestesrichting mens zijn. Een verminkt bestaan. Het is geen bezwaar in een maatschappij te leven, waar ieder evenveel verdient en betaalt. Maar het is afschuwelijk in een samenleving te verkeren, waarin overal dezelfde cultuurvormen worden aangetroffen.

J. C. BRANDT CORSTIUS